

РОЛЬ ВИХОВНИХ СТРАТЕГІЙ БАТЬКІВ У ГЕНДЕРНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ

THE ROLE OF PARENTS' EDUCATIONAL STRATEGIES IN THE GENDER SOCIALIZATION OF PRESCHOOLERS

Стаття присвячена аналізу впливу виховних батьківських стратегій на гендерну соціалізацію дошкільників. Для виявлення особливостей психосексуального виховання дітей у сім'ї та визначення виховної стратегії використовувалася анкета для батьків. Метод природного експерименту дав змогу вивчити своєрідність статево-рольових позицій дошкільників у грі: дослідником фіксувалися сюжет, використання ігрового матеріалу, вибрана роль, зміст ігрової дії. З метою уточнення уявлень дітей про жіночі й чоловічі соціальні ролі проводилися бесіди. Емпіричне дослідження виявило суттєву розбіжність між двома групами дошкільників. Близько половини ігрових дій (45%) дівчат із родин, де батьки виховують дітей з урахуванням статевих розбіжностей і приділяють увагу їхньому психосексуальному розвитку, пов'язані з роллю мами, вони проявляють турботу й увагу до своїх дітей. Також у цій групі 41% ігрових дій пов'язані з роллю жінки-господині. У дівчаток із сімей, де спостерігається низький рівень психосексуального виховання, лише 24% ігрових дій присвячені догляду за ляльками-дітьми, 34% дій пов'язано з господарським справам. У цих групах не виявлено розбіжностей в ігровій ролі жінки-дружини (14% і 12% відповідно). Аналіз ігрової діяльності хлопчиків із родин із наявністю виховної стратегії на психосексуальне виховання дитини показав, що в більшості випадків (65%) вони віддають перевагу ігровим діям, пов'язаних із ремонтно-господарською сферою (це відповідає гендерній ролі чоловіків). А в хлопчиків, у сім'ях яких мало приділяється уваги психосексуальному вихованню, таких ігрових дій зафіксовано лише 24%. Варто зазначити, що рольові ігри хлопчиків були набагато біднішими за змістом, на відміну від дівчаток. Проведене емпіричне дослідження дає нам змогу стверджувати, що гендерна поведінка дітей дошкільного віку залежить від того, які виховні стратегії вибирають батьки стосовно психосексуального розвитку дитини. За наявності позитивної установки батьків і їхнього намагання формувати гендерну поведінку в дитини успішно формується система уявлень про маму і тата, чоловіка і жінку, засвоюються моделі чоловічої/жіночої статево-рольової поведінки.

Ключові слова: статево виховання, статево-рольова поведінка, діти дошкільного віку, виховні стратегії батьків, статева соціалізація.

The article devoted to the analysis the influenced educational parental strategies on the gender socialization preschoolers. The questionnaire for parents used to find the features of the children's psychosexual upbringing in the family and to figure the educational strategy. The natural method experiment allowed to study the originated the preschoolers' gender-role positions in the game. The researcher fixed the plot, the use of game material, the chosen role, contain the game action. The interviews conducted to clarify children's ideas about women's and men's social roles. Empirical research has revealed a significant discrepancy between the two preschoolers groups. About half of the play activities (45%) of girls from families where parents raise children about gender differences and pay attention to their gender development related to the mother's role, they show care and attention to their children. Also, in this group, 41% of play activities related as female hostess. In girls from families with a low-level of gender upbringing, only 24% of play activities devoted to caring for baby dolls, and 34% of activities were related to household chores. In the role of women and wives (14% and 12%) no differences were found in these groups. Analysis boys' play activities from families with an educational strategy for the gender upbringing of the child showed that in most cases (65%) they prefer play activities related to the repair and economic sphere (this corresponds to the gender role of men). At that time, only 24% of boys with little attention to gender education recorded in such games. It is worth noting that the role-playing games of boys were much poorer in content than girls. An empirical study allows us to state that the gender-role behavior of preschool children depends on what educational strategies parents choose about the gender development of the child. The system of ideas is successfully formed in the child about mom and dad, man and woman, models of male/female gender-role behavior mastered in the presence of a positive attitude of parents and their efforts to form gender-role behavior in the child.

Key words: gender education, gender-role behavior, preschool children, educational strategies of parents, gender socialization.

УДК 373.2.015.31:316.346.2]:37.064.1
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.26.22>

Сорокіна О.А.

к.психол.н.,
доцент кафедри психології особистості та соціальних практик
Київський університет
імені Бориса Грінченка

Первинною соціальною групою, у якій відбувається процес гендерної соціалізації дитини, є родина. За допомогою механізму ідентифікації зі значимими іншими, особливо з матір'ю й батьком, формується психологічна стать дитини, відбувається оволодіння нею нормами й стереотипами поведінки відповідно до своєї статевої належності. Атмосфера в родині багато в чому відбивається на правильному психосексуальному вихованні дитини. Ми виходимо з положення, згідно з яким статево

виховання буде ефективним у межах цілісного виховання особистості, формування загальної культури, вихованості дітей. Водночас недооцінка статевого виховання в родині може призвести до серйозних проблем у моральному й фізичному розвитку, порушити гармонійність цілісного становлення особистості, знизити ефективність соціального розвитку дитини.

У вивченні проблеми статевого виховання дівчаток і хлопчиків виділяються три напрями досліджень: психологічний підхід, який орієн-

тується на статево освіту, розгляд проблеми з позицій сексології й фізіології, психогієни статі (Д.М. Ісаєв, В.Є. Каган, І.С. Кон, Д.В. Колесов та ін.); етичний підхід, що зосереджує увагу на етичних аспектах статевого виховання, виховання відчуття честі й гідності хлопчиків і дівчаток (Л.О. Арутюнова, Л.О. Байкова, Р.С. Буре, А.М. Виноградова, В.М. Гоголіна, О.Р. Кунц, Т.О. Маркова, В.С. Мухіна, Т.О. Репіна й ін.), функціональний підхід, присвячений формуванню сексуальної культури дошкільників (Ю.В. Гаврілов).

Уміння відповідати соціально прийнятним взірцям гендерної поведінки, створювати стабільні взаємини з особами протилежної статі, сприятливі взаємини з близькими й рідними не належить до вроджених здібностей. Так само як до вибору й самоствердження в професії, так і до виконання ролі чоловіка і жінки, матері і батька сім'я і суспільство готують людину впродовж усього життєвого шляху. Кожен віковий етап робить свій специфічний внесок у перетворення дитини в майбутніх чоловіка і жінку. Дошкільний вік, на думку багатьох дослідників, займає особливе місце в становленні статевої ідентичності, коли дитина стає особливо чутливою до засвоєння статево-рольових стереотипів поведінки через наслідування дорослим [1; 2]. У дошкільні роки відбувається інтенсивний процес становлення самосвідомості, важливим компонентом якої є усвідомлення себе як представника певної статі. Засвоєння відповідно до статі змісту жіночої і чоловічої моделі особистості, формування системи потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій і певних способів поведінки, характерних для тієї або іншої статі, тобто процес статевої соціалізації – невід'ємна частина загального процесу соціалізації, який проходить під впливом навколишніх дорослих та однолітків. Усвідомлення своєї статевої належності має найважливіше значення для розвитку особистості: відчуття тотожності зі своєю статтю, прагнення підтримати «престиж» своєї статі в рамках соціальних очікувань визначають основоположні позитивні досягнення в розвитку особистості. Статево-рольова соціалізація включає три аспекти: когнітивний – дитина рано починає відносити себе до певної статі, набуває уявлення про зміст типової рольової поведінки (Д.Н. Ісаєв, В.Є. Каган [3], І.С. Кон [5], Т.О. Репіна [6]); емоційний – статево-вольові переваги, інтереси, ціннісні орієнтації, реакції на оцінку, прояв емоцій, пов'язаних із формуванням рис маскулітності й фемінності (Д.В. Колесов [4]); поведінковий – засвоєння типової для статі моделі поведінки [4; 5; 6]. Для нашої роботи важливо розглянути таке поняття, як гендерна соціалізація. Сутність гендерної соціалізації дошкільників полягає в тому, що в процесі входження дитини

в соціум формуються особливості характеру і стиль поведінки дівчаток і хлопчиків [2]. У гендерній соціалізації велике значення відіграє виховання. Гендерне виховання – спеціальна організація виховного процесу з урахуванням статевої ідентичності, особливостей розвитку дітей у ході гендерної соціалізації. Це стосується диференційованого підходу до вибору іграшок, ігор, занять, настанов про поведінку хлопчика і дівчинки, демонстрації дорослими зразків маскулітності й фемінності.

Наприкінці дошкільного віку при нормальному вихованні в дитини з'являється власна лінія статевої поведінки, що відповідає моральним, фізичним та естетичним нормам і вимогам. Вона проявляється у виборі хлопчачих або дівчачих ігор, манерах поведінки дитини, характері міжстатевого спілкування. Відхилення в оволодінні гендерною роллю зумовлюється в цей період життя дитини соціальними факторами, насамперед сімейним оточенням. Однак, як показує аналіз наукових джерел, питанню визначення ролі батьків у формуванні гендерної ідентичності в дошкільному віці приділяється недостатньо уваги й багато психолого-педагогічних аспектів цієї проблеми залишаються не розкритими.

Мета дослідження – вивчити особливості становлення статево-рольової ідентифікації дітей старшого дошкільного віку залежно від виховних стратегій батьків.

Предметом дослідження стали особливості психосексуального розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Для реалізації поставлених вище завдань у дослідженні використаний комплекс методів. Для виявлення особливостей психосексуального виховання дітей у сім'ї й визначення виховної стратегії використовувалася анкета для батьків, за допомогою якої з'ясовується поінформованість та освіченість батьків щодо проблеми психосексуального виховання й статево-рольового розвитку дитини в родині, чи мають місце в родині бесіди з дитиною на тему, якою повинна бути дівчинка/хлопчик.

Метод природного експерименту дав змогу вивчити своєрідність статево-рольових позицій дошкільників у грі. У другій половині дня, у час, відведений для самостійної ігрової діяльності, вихованцям надавалася можливість самостійно організувати свою діяльність із набором різноманітних атрибутів для гри: лялька-мама, лялька-тата, лялька-дочка, лялька-син, стіл і кухонні меблі, одяг для ляльок, телевізор, пральна машина й малогабаритні інструменти: гайковий ключ, викрутка, молоток, плоскогубці, а також цвяхи та маленькі дощечки. За діями дітей велось спостереження, у якому експериментатором фіксувалися сюжет, використання ігрового матеріалу, вибрана роль, зміст ігрової дії, характер

ігрових взаємин. З метою уточнення уявлень дітей про жіночі й чоловічі соціальні ролі проводилися бесіди, спрямовані на уточнення знань дітей про свою гендерну належність. У бесіді здійснювалася спроба виявити, як діти розуміють гендерні відмінності в людей. При аналізі враховувалося розуміння дитиною ролі чоловіка і жінки. Базою дослідження виступили дошкільні дитячі установи м. Києва, дослідженням охоплено 35 дітей віком 5–6 років і їхніх батьків.

Передусім нами проаналізовано результати анкетування батьків, яке безпосередньо спрямовано на виявлення виховних стратегій батьків у психосексуальному розвитку дітей. Батьки, які приділяють увагу психосексуальному вихованню й підкреслюють значимість цієї проблеми, за результатами досліджень становили 35% опитаних, решта батьків на це питання дали негативну відповідь. На питання про те, якою повинна бути дівчинка, який повинен бути хлопчик, здатні розмовляти з дітьми 93% з числа опитаних. До того ж 26% батьків читають літературу дітям, що стосується питань психосексуального виховання, а 74% вважають, що літературу читати не потрібно. Розповідають дітям про особливості народження дитини в адаптованій формі 38% опитаних батьків. Решта батьків уникає цих питань.

Таким чином, можна сказати, що проблема психосексуального виховання й статево-рольового розвитку дитини в родині досить актуальна для частини батьків, великий відсоток батьків має бажання здійснювати статево виховання. Але значна частина опитаних висловила нестачу знань і способів взаємодії з дітьми в питаннях гендеру. Вони визнали, що їхні виховні стратегії щодо гендерного виховання дітей не задовольняють сучасним вимогам і потребують цілеспрямованого розвитку. Це, на нашу думку, може стати предметом окремого дослідження.

Опишемо спочатку своєрідність ігрових інтересів дівчаток і хлопчиків дошкільного віку і проаналізуємо особливості ігрової діяльності дівчаток. Результати спостереження й аналіз змісту ігор дівчаток показали, що жіночі соціальні ролі, які відображаються ними в грі, у більшості випадків виступають у трьох планах: турбота й увага, роль господині, роль дружини-матері. Для кількісної оцінки ігрових дій, де

відображаються статево-рольові відносини, ми фіксували кількість цих дій, які діти проявляли під час гри, – репліки, імітації стосунків тощо. Особливості ігрових дій дівчаток із сімей, де панує різний рівень психосексуального виховання, представлений у таблиці 1.

Як видно з таблиці, існує суттєва розбіжність між двома групами дівчаток. Дівчатка, де батьки виховують дітей з урахуванням статево-рольових розбіжностей і приділяють увагу їхньому психосексуальному розвитку, частіше й краще виконують ролі мам, проявляють турботу й увагу, лагідне ставлення до своїх ляльок-дітей. Вони ретельно доглядають за ляльками, годують їх, переодягають, купують, укладають спати, а також стежать за охайністю в зовнішньому вигляді: поправляють зачіску, плаття ляльці-дочці, заправляють сорочку ляльці-сину, виражають турботу й уважне ставлення до дітей (45% ігрових дій). Лише 24% дівчаток із сімей, де спостерігається низький рівень психосексуального виховання, у грі проявляють гендерні особливості поведінки.

Існує суттєва відмінність між дівчатками з різних сімей і в ігрових діях, де дівчатка-мами проявляють себе добрими господинями (41% і 34% ігрових дій відповідно). Дівчатка, які виховуються в сім'ях, де враховується гендерна специфіка виховання, прибирають квартиру, наводять лад у шафі, перуть, застиляють ліжко, готують обід, деякі з них проявляють увагу до естетичного побуту: з особливою ретельністю накривають стіл красивою скатертиною, акуратно сервірують стіл. Однак ми не виявили суттєвої розбіжності в досліджуваних групах при виконанні ролі дружини. Лише 14% і 12% ігрових дій, відповідно до двох груп досліджуваних дівчаток, можна було віднести до ролі дбайливих та уважних дружин. Зафіксовані нами ігрові дії проявилися в тому, що дівчатка ласкаво зустрічали тата з роботи, допомагали повісити одяг на місце, саджали обідати за красиво накритий стіл, допомагали татам при зборах на роботу.

Варто відмітити, що в обох досліджуваних групах дівчаток ляльки-тата в іграх виконували практично однакові ролі: у більшості випадків тата проявляли турботу й любов до дітей, виконували в будинку ремонтні роботи. Поза домом – будували дачу, ходили за продуктами в магазин, їздили на ринок. У 10 дівчаток

Таблиця 1

Особливості поведінки дівчаток в ігровій діяльності

Види ігрових дій	Наявність виховних стратегій, що враховують психосексуальне виховання дитини	Відсутність виховних стратегій, що враховують психосексуальне виховання дитини
Турбота й увага	45%	24%
Добрі господині	41%	34%
Дбайливі й уважні дружини	14%	12%

із 15 роль тата зводилася лише до ходіння у справах. В іграх 7-х дівчаток ляльки-тата були статистами: вони ніяк себе не проявляли в грі.

Таким чином, отриманий матеріал відображає різний вплив стилю виховання батьків на психосексуальний розвиток дівчаток. Найбільш суттєвий вплив ми зафіксували стосовно формування гендерного складника образу жінки-матері.

Звернемося тепер до аналізу ігрової діяльності хлопчиків. Варто зазначити, що рольові ігри хлопчиків були набагато біднішими за змістом, на відміну від дівчаток. Це частково можна пояснити тим, що ігри «в сім'ю» не входять до репертуару улюблених ігор хлопчиків, вони надають перевагу рухомим іграм, конструюванню, грі «у війну» тощо. Зміст ігрових дій хлопчиків показано в таблиці 2.

Аналіз змісту ігор «у сім'ю» хлопчиків показує різний стиль ігрової поведінки хлопчиків, які виховують у сім'ях із різним стилем психосексуального виховання. У першій групі ігор хлопчики-тата є дбайливими батьками й помічниками в господарських справах сім'ї. Вони відрізняються уважним ставленням до дітей (допомагають їх годувати, іноді навіть укладають спати), проявляють турботу про маму, а також займаються ремонтом побутових приладів, автомашини, меблів, телевізора тощо. Більше половини хлопчиків, у сім'ях яких приділяється увага психосексуальному вихованню, виявили такий стиль ігрової поведінки вихованню, а в сім'ях із низьким рівнем психосексуального виховання – лише 12%.

Аналіз ігрової діяльності хлопчиків із наявністю виховної стратегії на психосексуальне виховання дитини показав, що в більшості випадків (65%) вони віддають перевагу ігровим діям, пов'язаним із ремонтно-господарською сферою (це відповідає гендерній ролі чоловіків). У хлопчиків, у сім'ях яких мало приділяється уваги психосексуальному вихованню, таких ігрових дій зафіксовано лише 24%. 35% зафіксованих ігрових дій хлопчиків із сімей, у яких приділяється увага психосексуальному вихованню, спрямовані на дбайливе ставлення до інших дітей. У протилежній групі хлопчиків таких дій значно менше – 9%.

Таким чином, аналіз змісту ігрових дій дівчаток і хлопчиків показав, що більшість дітей із сімей, у яких приділяється увага психосексуальному вихованню, правильно відображає

соціально схвалювані зразки жіночої і чоловічої поведінки. У хлопчиків у таких сім'ях у грі формуються й виявляються поважне ставлення до дівчаток, бажання захищати їх, узяти на себе найважчі трудові завдання. У дівчаток із сімей, де приділяється належна увага психосексуальному вихованню, формуються й проявляються м'якість, бажання не тільки піклуватися про акуратність і красу свого одягу та зовнішності, а й проявляти турботу до інших. Крім того, зміст ігор свідчить, що в основі розвитку цих якостей лежать соціально прийняті еталони чоловічих і жіночих сімейних ролей.

Однак у дівчаток з обох категорій сімей уявлення про жіночі соціальні ролі багатші, більш змістовні, ніж у хлопчиків про чоловічі. Проте в дітей з не дуже благополучних сімей у плані психосексуального виховання ці уявлення фрагментарні, збіднені й не завжди адекватні встановленим у суспільстві жіночим і чоловічим соціальним ролям.

Отже, у результаті аналізу матеріалу, отриманого при спостереженні за іграми дітей, ми виявили розбіжність в ігрових інтересах дівчаток і хлопчиків, які виховуються в сім'ях із різним рівнем статево-рольового виховання. Ми переконалися, що при належній увазі з боку батьків до психосексуального розвитку дітей в останніх формується статева ідентифікація, яка адекватно проявляється в ігрових ситуаціях. Вони правильно відображають у грі соціально схвалювані зразки жіночої й чоловічої поведінки, хоча в дівчаток уявлення про жіночі соціальні ролі багатші, більш змістовні, ніж у хлопчиків про чоловічі. У дітей із сімей, де не приділяється належної уваги статево-рольовому вихованню, ці уявлення фрагментарні, збіднені й не завжди адекватні встановленим у суспільстві жіночим і чоловічим соціальним ролям.

Проведене емпіричне дослідження дає нам змогу стверджувати, що статево-рольова поведінка дітей дошкільного віку залежить від того, які виховні стратегії вибирають батьки стосовно психосексуального розвитку дитини. При наявності позитивної установки батьків і їхнього намагання формувати статево-рольову поведінку в дитини успішно формується система уявлень про маму і тата, чоловіка і жінку, засвоюються моделі чоловічої/жіночої статево-рольової поведінки, форм етикету у взаєминах між чоловіком і жінкою, розвиток умінь піклуватися про чистоту, зовнішній

Таблиця 2

Особливості поведінки хлопчиків в ігровій діяльності

Види ігрових дій	Наявність виховних стратегій щодо психосексуального виховання дитини	Відсутність виховних стратегій щодо психосексуального виховання дитини
Дбайливі й уважні тата до мами	55%	12%
Ремонтно-господарські роботи	65%	24%
Дбайливе ставлення до дітей	35%	9%

вигляд. Іншими словами, від виховної поведінки батьків великою мірою залежить успішність формування в дітей дошкільного віку статево-рольової соціалізації, статевої диференціації, статевої ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України / авт. кол. А.М. Богуш, Г.В. Беленька, О.Л. Богінч та ін. Київ, 2012. 26 с.

2. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія : навчальний посібник. Київ, 2004. 308 с.

3. Исаев Д.Н., Каган В.Е. Половое воспитание детей: Медико-психологические аспекты. 2-е изд., перераб. и доп. Ленинград, 1988. 234 с.

4. Колесов Д.В. Беседы о половом воспитании. Москва, 1986. 34 с.

5. Кон И.С. Психология половых различий. *Вопросы психологии*. 1981. № 2. С. 47–56.

6. Репина Т.А. Проблема полоролевой социализации детей. Москва, 2004. 228 с.